

mons de StVicentF (c. 1410): «Lo qui deu preycar deu estudiar, e no preycar sens estudiar» (III, 84.17), «--- lo qui fa vida aspra ab dejunis, cilici etc. ---» (ib., 18.26), «los qui ploraran en aquesta vida, pensant llurs defalliments, --- aquells són savis» (ib., 46.7). Apareixen també bastant sovint en les cartes personals del S. xv incloses en el llibre *Epistolari del segle XV*: «tots los qui eren ab ell» (NCl., 28.9); un amant al final d'una carta, adreçada a una dona, signa «del qui està en pena mortal» (ib., 27.5). Se'n troben molts exemples també en el *Tirant*: «los qui campar no podien ---» (cap. 5, ed. Riquer, Seix Barral, I, p. 126), «--- tots los qui eren venguts ab ells ---» (ib., cap. 19, I, 148) etc.; però *lo que* 'el qui' en un altre passatge (cap. 16, I, 142).

Avui les combinacions amb *qui* (*aquell qui*, *el qui*) han cedit lloc a *aquell que*, *el que*, però *aquell qui* i *el qui* continuen a Menorca, on ha perdurat *qui* com a pronom relatiu (supra), i també a Mallorca al costat de les formes amb *que*; ¹⁴ es poden sentir en altres bandes en alguns refranys o en ús diari. ¹⁵ La gramàtica preceptiva ha establert les construccions amb *qui* (*aquell qui*, *el qui*, *la qui*) com a norma: Fabra, *Gram. Cat.*, 1956, § 110, i *Dic. Gen.*, s. v. *qui*, ens dóna exemples com *El qui digués això, mentiria*, *No us fieu del qui no us aguanta la mirada*. Aquesta regla permet distinció entre *el qui* (persona) i *el que* (pronome neutre amb valor de 'allò que') i ha tingut força èxit en el llenguatge literari. En realitat, però, hi ha hagut sempre vacil·lació i és de desitjar que s'imposi completament. ¹⁶ Notem que Fabra anava en això d'acord amb tots els balears i amb molts dels escriptors més conscients del Continent. De fet, l'ús de *el qui*, *els qui*, està molt estès avui dia i guanya terreny progressivament; *la qui*, *les qui*, *aquell(a) qui* no ho estan tant (el mateix Fabra insistia més en *el qui*, que és el més útil).

Endemés, al mateix temps que els pronoms indeterminats *lo(s) qui*, *la qui*, *les qui*, es va formar *lo que*, pronome neutre (subjecte o complement directe) amb valors del pronome neutre antic *ço que* [*«Ço que nós n'havem fet, que-u havem feyt ab dret»* (Jaume I, *Cròn.*, cap. 24), *«Ço que veig crec, e del pus no cur»* (BMetge, *Somni*, NCl., 21.26), *«Ço que seré après mort»* (ib., 22.1)], provinent de *açò (que)* < ECCE HOC (III, 719a35s., 720a34). Exemples de *lo que* ja són bastant nombrosos, igual que *lo(s) qui*, en els *Sermons* de StVicentF: «Déu, per boqua de l'adeví, farà dir veritat per temptar-te, *lo que* deus evitar» (III, 29.17), «E has-ne semblança de una nau que fes son viatge e trobave una gran montanya d'or: pendrà *lo que* portar porà, per ço que no s'esfondre» (ib., 61.3); molts altres també en el *Tirant*: «anà per les cases, fent traure forment e civades e *tot lo que* havia necessari» (ed. Riquer, Seix Barral, I, 126), «Bé porà entrar la senyoria vostra, e mire e prenga *tot lo que* millor li parega» (ib., p. 146), «jo us diré, *lo que* a mi par» (ib., p. 140). Aquest pronome rera vocal es reduïa a *l que*: «En mengar, vestir, solament ço que és necessari, e *del que* sobre, guanyar-ne paraís» (StVicentF, *Ser-*

mons III, 60.21); «ni jo us bastaria a fer les gràcies *del que* so obligat» (*Tirant*, cap. 19, I, 146). D'aquesta forma reduïda es va formar en data posterior *el que* (paral·lel a l'article definit *el*), construcció que més o menys abundantment se sent pertot: *AlcM* inclou exemples com «faràs *el que* voldràs», «*el que* diré és això» etc. del parlar diari de la Garrotxa, Ripollès, Berguedà, Tarragona, Reus, Barcelona, Tort., Peníscola etc. D'altra banda, *lo que* ha continuat poc més o menys pertot amb el suport rebut del castellà *lo que*; ¹⁷ abunda en els escriptors de la Renaixença reflectint aquest ús viu o bé perquè l'article definit masculí encara s'escrivia *lo*.¹⁸ Avui *el que* s'ha establert en la llengua fermament i en definitiva.

En les construccions de relatiu regides de preposició la llengua antiga emprava, com avui, *qui* (accensual) referent a persona, i *què* referent a cosa o idea abstracta. Notem alguns exemples del *Libre de les Dones* d'Eiximenis: «sí a la dona reptes, repta més a l'hom, a *qui* era donat lo seny» (cap. 12, I, 24), «--- les males companyies *ab qui* nodrien e perseveraven ---» (cap. 1, I, 9); «--- la vanitat del món *en què* eren posades ---» (ib.), «Lo primer estament de dones, *de què* havem primerament a parlar» (cap. 14, I, 27). L'exemple de *què* en lloc de *de qui* que trobem en un passatge de Muntaner («hac per muller filla del rei En Ferrando de Castella, *de què* hac un fill que hac nom d'Anfós», cap. 6, I, 24.27) no és comú i molt probablement es deu a la vacil·lació entre *qui* i *que* relatius o bé l'autor usava *de què* amb valor de *de la qual cosa* referent al matrimoni. En un altre passatge de Muntaner on apareix *qui* amb valor d'*a qui* («E Déus dón malaventura *qui* aquesta fraternitat e amor volrà departir», cap. 84, II, 53.10), deu haver un lapsus, potser degut a la -a final del mot precedent; cf. *a qui* en un altre passatge: «jamés no nasqué rei a *qui* Déus faés tantes gràcies» (cap. 7, I, 26.31).

Hi ha exemples de *cui* o *cuy* en combinacions amb *de* o *a*, i s'han considerat una resta del ll. *cui*, que, com és ben sabut, ha continuat en italià, i també en francès i occità antics (Boutciez, *Éléments*, § 309) i com *qu* en occità modern (veg. Mistral, s. v. *qu*). Fouché (*Morph. hist. rous.*, p. 71) en cita un exemple català de 1209 d'un document editat per Alart («de aquel *en cuy* ha acostumat de molre») i el qualifica d'una relíquia rara de *cui*. S'hi poden afegir un altre exemple de 1313 d'un altre document rossell. «lo senyor pusca donar ad accapte, al altre, --- les dites terres --- a *cuy* o quals se volrà» (P Vidal, *RLR* xxix, 67) i aquest altre de les *VidesR*: «En Sebrà --- féu-se venir lo príncep dels diables, a *cuy* dix: —Quina és la vostra vertut ---» (P208r1); encara un altre d'un doc. del S. XII: «Et si alcun ceta et amaga aquela voluntat del defunt, tant compona de so propi aver ad aquel a *cui* fon testat» (Russell-Gebbett, p. 80.10). I se'n troben dos exemples en *Hom. d'Org.*: «Cel hom a caritat en sí a *cui* és pur car zo que pus car li deu ésser» (1v20), «va-te primerament acordar ab ton proxime a *cui* mal auràs fet» (5r17). El testimoni d'aquest text és important, car l'autor distingeix entre